

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-7059

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2012
YEARBOOK
2012**

ГОДИНА 3

VOLUME III

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот

проф. д-р Виолета Димова

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Виолета Димова
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Махмут Челик
Доц. д-р Ранко Младеноски
М-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

Проф. д-р Виолета Димова
Вонр. проф. Луси Караниколова
Доц. д-р Толе Белчев
Доц. д-р Билјана Ивановска
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Марија Леонтиќ
Доц. д-р Марија Кусевска
Доц. д-р Марија Кукубајска
Виш лектор м-р Снежана Кирова
М-р Весна Коцева

Главен уредник

Доц. д-р Билјана Ивановска

Одговорен уредник

Доц. д-р Нина Даскаловска

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Доц. д-р Марија Кукубајска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Sasa Mitrev, Ph.D.
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva – Gudeva, Ph.D.
Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Mahmut Chelik, Ph.D.
Ass. Prof. Ranko Mladenoski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M.Sc.

Editorial staff

Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Asoc. Prof. Lusi Karanikolova Ph.D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Leontic, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kusevska, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kukubajska Ph.D.
Lecturer Snezana Kirova, M.A.
Vesna Koceva, M.A.

Managing editor

Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.

Editor in chief

Ass. Prof. Nina Daskalovska, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska–Atanasovska
(Macedonian)
Ass. Prof. Marija Kukubajska, Ph.D.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Address of editorial office

Goce Delcev University–Stip
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10A
PO box 201, 2000 Stip
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

д-р Билјана Ивановска ПРАКТИЧНИ ИДЕИ ЗА ПРЕДАВАЊЕ (начини како да се добие фидбек -повратна информација од студентите) Biljana Ivanovska, Ph.D. PRACTICAL IDEAS FOR TEACHING (HOW TO OBTAIN STUDENTS FEEDBACK)	9
м-р Весна Коцева, м-р Татјана Уланска ПОТРЕБА ОД ВОВЕДУВАЊЕ НА АКТИВНОСТИ ЗА ОБРАБОТКА НА ИНПУТ НА ЧАСОТ ПО НЕМАЈЧИН ЈАЗИК Vesna Koceva M.A., Tatjana Ulanska M.A. THE NEED FOR INTRODUCTION OF ACTIVITIES FOR INPUT PROCESSING IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES	13
д-р Нина Даскаловска, д-р Билјана Ивановска ЛЕКСИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА Nina Daskalovska Ph.D., Biljana Ivanovska Ph.D. LEXICAL COMPETENCE	19
д-р Брикена Џафери, д-р Гезим Џафери ПРЕЧКИ ВО УЧЕЊЕТО И УСВОЈУВАЊЕ НА ВТОР ЈАЗИК Brikena Xhaferri Ph.D., Gezim Xhaferri Ph.D. LEARNING DISABILITIES AND SECOND LANGUAGE ACQUISITION	33
м-р Марија Тодорова, м-р Даринка Маролова НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЈА КАКО ТРАНСКУЛТУРНА КАТЕГОРИЈА Marija Todorova M.A., Darinka Marolova M.A. NON-VERBAL COMMUNICATION AS A TRANSCULTURAL CATEGORY ..	39
проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева, Ана Ѓорѓева ИЗУЧУВАЊЕ НА СТРАНСКИ ЈАЗИК ПРЕКУ ИГРА Emilija Petrova Gjorgjeva Ph.D, Ana Gjorgjeva LEARNING FOREIGN LANGUAGE THROUGH GAME	43
м-р Јане Јованов, Елена Тупаревска КОРИСТЕЊЕ НА ВИДЕОМАТЕРИЈАЛИ ВО ПОЧЕТНАТА ЕТАПА НА ИЗУЧУВАЊЕ НА СТРАНСКИОТ ЈАЗИК Jane Jovanov M.A., Elena Tuparevska THE USE OF VIDEO MATERIALS IN EARLY FOREIGN LANGUAGE LEARNING	55

д-р Билјана Ивановска, д-р Нина Даскаловска ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈАТА ВО НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИК НЕ Е САМО НАУКА, ТУКУ И УМЕТНОСТ Biļjana Ivanovska, Ph.D., Nina Daskalovska, Ph.D. PERSONALIZATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IS NOT ONLY SCIENCE BUT ART AS WELL.....	65
м-р Марија Тодорова СЕМИОТИЧКИ АСПЕКТ И СИСТЕМНОСТ НА ШПАНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ДЕЛ ОД НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС Marija Todorova M.A. SEMİOTIC ASPECT OF THE SPANISH LANGUAGE AND THE LANGUAGE AS A SYSTEM IN THE TEACHING PROCESS	69
м-р Весна Коцева КООПЕРАТИВНОТО УЧЕЊЕ КАКО МЕТОД ЗА РАЗВИВАЊЕ НА КОМУНИКАТИВНИТЕ ВЕШТИНИ Vesna Kocева M.A. COOPERATIVE LEARNING AS A METHOD FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE SKILLS	77
д-р Нина Даскаловска МЕНТАЛЕН ЛЕКСИКОН Nina Daskalovska, Ph.D. MENTAL LEXICON	83
д-р Снежана Ставрева Веселиновска ЗОШТО ДЕЦАТА ПОМИНУВААТ ПОМАЛКУ ВРЕМЕ ВО ПРИРОДНАТА СРЕДИНА Snezana Stavreva Veselinovska Ph.D. WHY CHILDREN SPEND LESS TIME OUTDOORS	95
м-р Загорка Донска ЗАСТАПЕНОСТА НА МОРАЛНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ (ПРЕДМЕТНА НАСТАВА) ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА Zagorka Donska, M.A. THE PRESENCE OF THE MORAL VALUES IN THE TEXT-BOOKS OF MACEDONIAN LANGUAGE IN THE PRIMARY EDUCATION IN REPUBLIC OF MACEDONIA	107
м-р Мима Костова КОМПАРАТИВНИОТ ПРЕГЛЕД НА МЕРКИТЕ ПРОТИВДЕВИЈАНТНОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО МИНАТОТО И ДЕНЕС Mima Kostova M.A. COMPARATIVE REVIEW OF THE MEASURES AGAINST DEVIANT PUPIL BEHAVIOR IN THE PAST AND NOWADAYS	115

м-р Даринка Маролова КОНСЕКУТИВНО ТОЛКУВАЊЕ Darinka Marolova M.A. CONSECUTIVE INTERPRETATION	123
м-р Јована Караниќ ПРЕДИЗВИК И ПРЕВОДЛИВОСТ НА ТОПОНИМИТЕ: СТАРАТА ЧАРШИЈА И БИТ-ПАЗАР ВО ИТАЛИЈАНСКИТЕ ПРЕВОДИ НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКАТ КНИЖЕВНОСТ. Jovana Karanikik M.A. THE CHALLENGE AND THE TRANSLATABILITY OF THE TOPONYMES: STARA CARSIIJA AND BIT-PAZAR IN THE ITALIAN TRANSLATIONS OF THE MACEDONIAN CONTEMPORARY LITERATURE	129
м-р Даринка Маролова, Костадин Голаков УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ТОЛКУВАЧОТ Darinka Marolova M.A., Kostadin Golakov INTERPRETER'S ROLE AND IMPORTANCE	137
д-р Билјана Ивановска, д-р Нина Даскаловска МОДАЛНИТЕ ЧЕСТИЧКИ ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК И НИВНИТЕ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Biljana Ivanovska Ph.D., Nina Daskalovska Ph.D. MODAL PARTICLES IN THE GERMAN LANGUAGE AND THEIR MACEDONIAN COUNTERPARTS	145
м-р Драгана Кузмановска, м-р Биљана Петковска ИМЕНСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СО КОМПОНЕНТАТА ЗООНИМИ РАЗГЛЕДУВАНИ ВО МАКЕДОНСКИОТ, ГЕРМАНСКИОТ И АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК. Dragana Kuzmanovaska M.A., Biljana Petkovska M.A. NOUN PHRASES WITH ZOONYM COMPONENTS IN MACEDONIAN, GERMAN AND ENGLISH	151
д-р Марија Кусевска ЗА ПОИМОТ ЛИЦЕ ВО ПРАГМАТИКАТА Marija Kusevska Ph.D. ON THE NOTION OF <i>FACE</i> IN PRAGMATICS	157
д-р Марија Леонтиќ АТАТУРК, ТУРСКИОТ ЈАЗИК И АЛФАБЕТСКАТА РЕФОРМА Marija Leontik, Ph.D. ATATURK, TURKISH LANGUAGE AND THE ALPHABETIC REVOLUTION.	167
д-р Октај Ахмед ТРЕТОСЛОЖНИОТ И ДИСТИНКТИВНИОТ АКЦЕНТ ВО ТУРСКИТЕ ГОВОРИ ОД ОХРИДСКО-ПРЕСПАНСКИОТ РЕГИОН Oktaj Ahmed Ph.D. THIRD-SYLLABLE AND DISTINCTIVE STRESS IN THE TURKISH DIALECTS OF OHRID-PRESPA REGION	175

- д-р Виолета Николовска**
ЛИТЕРАТУРНИТЕ ЈАЗИЦИ ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ
Violeta Nikolovska Ph.D.
STANDARD LANGUAGES IN CONTEMPORARY CONTEXT 183
- д-р Ранко Младеноски**
ДЕЛАТА НА МАЖОВСКИ, ЦЕПЕНКОВ И ПРЛИЧЕВ
ЗА АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ
Ranko Mladenoski, Ph.D.
THE WORKS OF MAZHOVSKI, CEPENKOV I PRLICHEV RELATED TO
ALEXANDER III OF MACEDON 189
- д-р Јованка Денкова, д-р Махмут Челик**
„ОЧЕРКИ БЕЛГРАДА“ ОД КОНСТАНТИН ПЕТКОВИЧ –
АВТЕНТИЧНО СВЕДОШТВО ЗА МЕШАЊЕТО НА КУЛТУРИТЕ НА
БАЛКАНОТ
Jovanka Denkova Ph.D, Mahmut Celik Ph.D
„THE OUTLINE OF BELGRADE“ BY KONSTANTIN PETKOVICH - AN
AUTHENTIC TESTIMONY OF THE MIXTURE OF CULTURES ON THE
BALKANS 197
- м-р Ева Велинова**
ПОЛИТИЧКАТА МИСЛА И КНИЖЕВНОТО ДЕЛО НА НИКОЛО
МАКИЈАВЕЛИ ВО 16-ВЕКОВНА ИТАЛИЈА
Eva Velinova M.A.
THE POLITICAL THOUGHT AND THE LITERARY WORK OF NICCOLO
MACHIAVELLI IN XVI CENTURY ITALY 203
- д-р Луси Караниколова**
ЗА РАСКАЗНОСТА ВО ЛИРСКИ КОНТЕКСТ
(Кон „Гулабии“ на Станко Враз)
Lusi Karanikolova Ph.D.
ON THE NARRATIVENESS IN LYRICAL CONTEXT (IN „GJULABII” BY
STANKO VRAZ) 211
- д-р Махмут Челик, д-р Јованка Денкова**
ТВОРЕШТВОТО НА ХУСЕЈИН СУЛЕЈМАН ВО КОНТЕКСТ НА
ЦЕЛОКУПНАТА ТУРСКА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА
Mahmut Celik Ph.D., Jovanka Denkova Ph.D.
THE WORK OF HUSEIN SULEIMAN IN THE CONTEXT OF THE
OVERALL TURKISH CHILDREN’S LITERATURE 217
- д-р Марија Емилија Кукубајска**
КНИЖЕВНОСТА, КУЛТУРАТА, НАУКАТА И РЕЛИГИЈАТА
ЗА ПОИМАЊЕ НА КОНЕЧНОСТА И ВЕЧНОСТА
Marija Emilija Kukubajska Ph.D.
LITERATURE, CULTURE, SCIENCE AND RELIGION AND THEIR
APPROACH TO ASPECTS OF FINITENESS AND ETERNITY OF LIFE 223

м-р Снежана Кирова ХАКСЛИЕВИТЕ ПОГЛЕДИ НА ЛИТЕРАТУРА Snezana Kirova M.A. HUXLEY'S VIEWS OF LITERATURE	233
д-р Весна Мојсова-Чепишевска ПИНОКИО И ШЕЌЕРНОТО ДЕТЕ Vesna Mojsova-Chepisevska, Ph.D. PINOCCHIO AND THE SUGAR CHILD	239
м-р Наталија Поп Зариева КНИЖЕВНИТЕ ДЕЛА КАКО СРЕДСТВО И МЕДИУМ ЗА РАЗВИВАЊЕ ПОЗИТИВНИ МОРАЛНИ ВРЕДНОСТИ КАЈ МЛАДИТЕ Natalija Pop Zarieva M.A. LITERARY WORKS AS A MEANS AND MEDIUM FOR DEVELOPING POSITIVE MORALVALUES WITH YOUNG PEOPLE	249
м-р Јадранка Бочварова, Зоран Павлов МОБИЛНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ Jadranka Bocvarova M.A. Zoran Pavlov STUDENTS' MOBILITY	257
д-р Трајче Нацев САКРАЛНА АРХИТЕКТУРА ВО ГРАДОТ БАРГАЛА ОД IV ВЕК ДО КРАЈОТ НА ПРВАТА ДЕЦЕНИЈА НА VII ВЕК Trajce Nacev Ph.D. SACRAL ARCHITECTURE IN THE CITY OF BARGALA FROM THE IV CENTURY TO THE END OF THE FIRST DECADE OF VII CENTURY	267

УДК: 373.24.018.3

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗОШТО ДЕЦАТА ПОМИНУВААТ ПОМАЛКУ ВРЕМЕ ВО ПРИРОДНАТА СРЕДИНА?

Д-р Снежана Ставрева-Веселиновска¹

Апстракт: Животот на децата радикално е сменет во текот на изминативе неколку години. Тие имаат малку слободно време и нивните животи се структурирани, организирани и временски определени до минута. Денес, децата се помалку поврзани со природниот свет отколку во кое било друго време во историјата. Слободното време повеќе не се поминува на отворено. Сè поголем број истражувања покажуваат дека природниот свет има бројни поволности за деца и возрасни. Уште е мистериозно кои се придобивките на умот, телото и духот од изложеноста на природната околина и искуството со природата и емпириските докази нè тераат да се преиспитаме и повторно да го обмислиме животот на децата денес. Оваа природна врска беше заменета на различни начини - поголема интеракција со дигиталниот свет, помалку неструктурирани игри на отворено, како и зголемена урбанизација. Ова намалена изложеност на природата има последици кои ние штотуку почнуваме да ги разбираме. Интердисциплинарни истражувања сега укажуваат дека оваа неповрзаност (и фигуративно и буквално) има далекусежни последици за здравјето и благосостојбата на поединците и на природната средина во којашто живеат и дејствуваат. Децата се поаметни, повеќе соработуваат, посреќни се и поздрави кога имаат чести и разновидни можности за слободна и неорганизирана игра на отворено.

Во овој труд се презентирани резултатите од истражувањето направено со деца на возраст од 5 до 6 години во градинките во урбаните и руралните средини. Резултатите кои се статистички обработени водат кон заклучок за поврзаноста на децата со природната средина.

Клучни зборови: деца, природа, природен свет, природна врска, детска градинка

¹⁾ Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

WHY CHILDREN SPEND LESS TIME OUTDOORS

Snezana Stavreva Veselinovska Ph.D.²

Abstract: The lives of children have radically changed over the past few years. They have little free time and their lives are structured, organized and timed nearly to the minute. Today's children are less connected to the natural world than at any other time in history. No longer is free time spent outdoors. A growing body of research has demonstrated that the natural world holds numerous benefits for children and adults. It is still mysterious how the mind, body and spirit gain from exposure to and experiences with nature and empirical evidence forces us to reexamine and rethink the lives of today's children. This natural connection has been replaced in various ways – greater interaction with the digital world, less unstructured outdoor play, and growing urbanization. This decreased exposure to nature has consequences that we are just beginning to understand. Research across disciplines now suggests that this disconnect (both figurative and literal) has far-reaching consequences for the health and well-being of both individuals and the natural environment in which they live and act. Children are smarter, more cooperative, happier and healthier when they have frequent and varied opportunities for free and unstructured play outdoors.

In this paper we present the results of the research made on children aged 5-6 years in kindergartens in urban and rural environment. The results that are statistically processed give us the conclusion about the connection of children with the natural environment.

Key words: *children, nature, natural world, natural connection, kindergartens*

Вовед

Моите лични ставови што сакам да ги изнесам во овој труд, поткрепени со резултати од повеќе истражувања на луѓе кои се занимаваат со оваа проблематика - не е екологија на минатото која обично расправа за тоа дека децата треба да ја почитуваат природата за да ја заштитат. Наместо тоа, идејата што сакам да ја вметнам во овој текст е базирана на сопствено размислување: шетање во шумите, мирисање на розите, играње со кал..., тоа се добри детски игри кои имаат позитивно влијание врз менталното здравје, учењето и развој на детскиот мозок. Да се биде блиску до природата значи да се зголеми концентрацијата кај луѓето, да го подобри однесувањето на децата и да го подобри успехот на учениците.

---

²⁾ Faculty of educational sciences, Goce Delcev University, Stip.

„Трагедијата со која се соочуваме во оваа генерација е тоа дека децата немаат време за истражување, за играње надвор, за шетање во природата”. А играта е таа којашто на децата им дозволува да се пронајдат себеси, да пронајдат какви се тие како луѓе и да увидат што чини и што не чини. За новата генерација, природата е повеќе апстрактна отколку реална. (Veselinovska, 2007)

За жал, нашето општество ги учи младите луѓе како да го избегнуваат директниот контакт со природата. Оваа лекција – повторно, за жал, е развиена во училиштата, семејствата, па и пошироко во општеството. Нашиот институционален градско-селски дизајн, како и културното однесување несвесно ја асоцира природата како „судбина“ – додека ја деасоцира од радоста и самотијата. Медиумите и родителите ги плашат децата од шумите и полињата, а во училиштата многу малку се работи на оваа проблематика за да се надмине денешната состојба во која се наоѓаат и децата, и природата. Во „нашминканите“ или пропаднати училишни системи ја гледаме „смртта на историјата на природата“ која со отворени раце и уста упатува повик до сегашните генерации за буђење на заспаната свест кај возрасните. Постмодернистичкото гледање дека реалноста е само конструкција – дека ние сме тие што програмираме - што треба да бидеме? – покажува намалување на лимитите на човековите можности. Но бидејќи младите минуваат сè помалку и помалку од нивното слободно време во природното опкружување, нивните сетила го зголемуваат прагот на дразба, и физиолошки и психолошки, и сето ова го редуцира доживањето на убавините на природата, а единствен креатор, композитор и актер е само таа – ПРИРОДАТА. (Veselinovska, 2007)

Како родители и наставници секогаш можеме да зборуваме и раскажуваме за шумите по кои шетаваме како деца, за куќичките од дрво во шумата и за сите убавини што ги имаме почувствувано како деца. Но сега сме соочени со сериозен проблем. Како да ги извадеме нашите деца од домовите кои се постојано седнати пред компјутер и се „закачени“ на Фејсбук, Скајп или МСН. И кога сакаме да им укажеме најдобронамерно, нашите деца повторно се несериозни, затоа што тие се деца, и само деца, и не можат да разберат што пропуштаат надвор.

Повторно се прашувам – како да ги заздравиме скршените коски помеѓу децата и природата? Тоа треба да биде наш интерес, не само затоа што етиката и естетиката го бараат тоа, туку затоа што нашето ментално, физичко и духовно здравје зависи од тоа. Треба да го пронајдеме алтернативниот пат кон иднината, вклучувајќи некои од најиновативните средини – училишни курикулуми, реимагинација и редизајнирање на градската средина, како што еден теоретичар го нарекува „зоополис”, начин на адресирање на предизвиците опфаќајќи еколошки групи и начини на кои организациите базирани на доверба може да помогнат да се нарече „природата како дел од духовниот развој на децата“.

Родителите, децата, бабите и дедовците, нивните наставници, научници, екологисти и истражувачи јавно зборуваат за овие проблеми. Тие ја препознаваат трансформацијата која веќе е на повидок. Некои од нив цртаат друго време во кое децата и природата се повторно соединети – а природата е многу попочитувана и заштитена.

Природната околина како извор на спознание

Како да се вовлечат децата непосредно за да ја запознаат природата, посебно онаму каде што при осознавањето на природните појави се бараат одговори на бројни прашања и проблеми?

Животот на денешните деца е значително променет за разлика од минатото. Децата своето слободно време повеќе не го поминуваат надвор и воопшто не размислуваат за тоа како да си играат надвор, како да ја истражуваат природата која е во нивно опкружување и дека постои во нивните дворови. Истражувачите кои се занимаваат и ја проучуваат оваа проблематика покажале дека контактот на децата со природата има многубројни позитивни придобивки, како за децата така и за возрасните. Додека сè уште е мистерија како умот, телото и духот растат и се развиваат во природата, емпириските докази нè тераат да размислуваме за тоа како децата да ги извадиме надвор од нивните домови и да ги вратиме во природата која е богата со прекрасни убавини и пејзажи. За истражувачите кои се занимаваат со оваа проблематика, прекинот на контактот на децата со природата е комплексен и многу загрижувачки проблем. Оваа дисконекција на децата со природата има големи последици пред се врз здравјето на децата, но исто така е и со последици за природата која ги опкружува и во која тие живеат.

Формирањето на претставите и поимите, нивната концептуализација, како и учењето по пат на истражување, започнува со интерактивен однос на детето со предметите, појавите и процесите во природата. Непосредниот престој во природа ќе овозможи да се создаваат „поздрави, поприродни и похумани односи меѓу човекот и природата“. Затоа, Сулек пишува: „Човекот треба да живее во природата, меѓу растенијата и животните, а не растенијата и животните да живеат меѓу луѓето“.

Човекот дејствува на надворешниот свет, и надворешниот свет дејствува на човекот. Резултат на тоа меѓусебно дејствување е искуството кое го вклучува надворешниот свет со сетилните органи, нервниот систем, мислењето, чувствата и постапките, односно објектот и субјектот. Различни луѓе не можат да имаат иста околина, и покрај тоа што се опкружени со исти предмети. Сè што го опкружува детето, не е дел од неговата околина. Само оние предмети со кои детето вистински стапува во меѓусебни односи ја сочинува неговата реална околина. Потенцијалната

околина ја сочинуваат оние предмети со кои детето би можело да стапи во меѓусебни односи и така да се изложи на нивното ефикасно дејствување.

Природата како извор на сознанието има извонредно значење во својата сознајна целисходност. Колку повеќе откритија направило детето, толку подлабока радост на научник доживува тоа, толку повеќе пред него се открива непознатото, толку повеќе се прашува: Зошто? Како? Што е тоа? – и се похрабро ги насочува своите интелектуални сили кон тоа да се осознае непознатото, да се добие одговор на непознатото.

Кратка историја за движењето на децата во природата

Веќе неколку декади учителите за околината, натуралисти и други истражувачи интензивно работат со цел да ги доближат децата до природата. Од 2005 година како резултат на бројни трендови, вклучувајќи ја и свесноста за добросостојбата на човекот, неговата способност за учење и здравјето, како и грижата за децата, послушноста и националното внимание на медиумите околу нарушувањето кое што е предизвикано од недостиг на природата, овој проблем сè почесто се изнесува пред меѓународната публика. Во 2006 година авторот на книгата „Последното дете во шумите“, Ричард Лоув, е повикан во Вашингтон за кампањата под наслов „Да не се остава ни едно дете внатре“ со цел поврзување на детето со природата. По неколку години од настанот, јавното мислење и свесност достигнаа значително ниво. Оваа тема сè повеќе е активна во јавноста и добива повеќе внимание од кога било порано. Паралелно со движењето за враќање на децата во природата се појавија и многу други движења: за активно живеење, чисто здравје, градови во кои се пешачи, кои најдоа смисла и причина за постоење. Во прашање е здравјето на детето и на планетата Земја. Досегашните истражувања покажуваат дека скоро секој човек кој е поврзан со природата како дете имал блиски искуства во природата. Но, ако искуствата на децата од идните генерации значително се намалат, како ќе знаат тие како настанала планетата Земја, како се развивала, што се случувало со различните видови на растителни и животински организми.

Зошто децата поминуваат помалку време во природната средина?

Истражувањата покажуваат дека кај повеќе од 94% од родителите најголемата грижа при донесувањето на одлука дали да им дозволат на нивните деца слободно да играат надвор е безбедноста на нивните деца (Bagley et al. 2006). Во истражување извршено врз околу 800 мајки е откриено дека 82% од мајките не им дозволувале на нивните деца да си играат слободно поради безбедносни причини, 85% од мајките откриле

дека нивните деца не си играат во природна средина бидејќи нивните деца си играат на компјутерите или пак гледаат телевизија, а 77% од мајките изјавиле дека немаат доволно слободно време за да го изнесат своето дете во природата (Clements, 2004).

Овие истражувања се најдобар индикатор за тоа колку добро би влијаело изнесувањето на нивните деца во природата. Психолошките придобивки се очигледни: повеќе игра во природата ќе придонесе за спречување на запаѓање на детето во депресија. Всушност улогата што ја има искуството на детето во природата е непроценлива и токму поради тоа треба да му се дозволи на детето да поминува повеќе време во природата. Други придобивки кои ги дава природата се: психолошката, когнитивната и креативната страна која им ја дава природата на децата. Децата се попаметни, покооперативни, посреќни и поздрави кога поминуваат повеќе време во природата. Зелените полиња и зелените терени за игра го намалуваат нивото на стрес кај учениците. Слободната игра во природни средини ја зголемува когнитивната флексибилност на децата, способноста за решавање на проблеми, креативноста, самодисциплината и почитувањето на себеси. Учениците постигнуваат повисоки оценки (на стандардизирани тестови) кога во наставниот план е вклучен и престој во природна средина. Дури и вниманието на учениците се зголемува доколку тие скоро имале пристап во природна средина.

Зошто на децата им треба природата и зошто на природата ѝ требаат децата?

Родителите, пријателите, бабите и дедовците, наставниците и сите граѓани се луѓе кои сакаат да го направат тоа што е најдобро за своите деца. Во изминатите 20 до 30 години начинот на живеење е значајно променет со многубројни негативни ефекти врз децата, без голем број на луѓе да сфатат што се случува.

Како резултат на тоа се појавија проблеми во општеството како што се дефицит на внимание, социјалните и моралните навики се на ниско ниво и сето ова е последица на стресниот живот на младите. Тие се психичко-социјалните и физички карактеристики на овие промени. Како такви промени се вбројуваат: намалено време поминато во природата, повеќе време се поминува опкружени со технологија, помалку слободно и неиспланирано време и 30% намалено користење на велосипеди.

Родителите од сите средини (рурални, урбани) укажуваат на многу причини околу тоа зошто нивните деца поминуваат помалку време од нив во природата, вклучувајќи ја и сигурноста која треба да ја уживаат нивните деца, неможноста за пристап во природните средини, натпреварувањата меѓу децата во компјутерски игри, опасниот сообраќај, обемните зададени домашни работи и други притисоци што им се наметнуваат на децата.

Родителите имаат најдобри намери кога ги носат своите деца на училиште и ги враќаат од училиште дома. Овие активности се доста значајни за децата, но нивниот живот и животот на нивните родители секојдневно се строго структурирани.

Кој е крајниот резултат од сето ова?

Децата имаат малку или воопшто немаат слободно време. Нивните животи се структурирани и испланирани скоро до минута. Кога се дома во своето слободно време, а би можеле да се надвор, тие најчесто се „закачени“ на некој од електронските апарати. Во една седмица, само околу 6% од децата, на возраст од 9 до 13 години, играат сами или со другарчињата во природата. Наставниците и другите одговорни лица биле изненадени од овие резултати, бидејќи децата не можат да пешачат повеќе од половина километар и притоа се физички исцрпени.

Предмет на истражувањето

Нашите училишта и детски градинки повеќе од 15 години низ повеќе проекти се охрабруваат да ги прифатат принципите на педагошката практика да ја промовираат активна вклученост на учениците во сферата на еколошкото образование и воспитание. Иако сè поинтензивно се истакнуваат позитивните придобивки од директниот контакт на децата со природата (воспитно-образовни, когнитивни, социјални) наставниците и воспитувачите сè уште истите ги сфаќаат како форма во наставата наместо како стратегија.

Во тој контекст направивме истражување за да ја покажеме врската која постои (или отсуствува) кај денешните деца со природата, придобивките и последиците кои децата можат да ги имаат во зависност од времето кое го поминуваат во природата.

Истражувањето беше спроведено во две детски градинки, во мај 2010 година. Едната детска градинка е „Вера Циривири Трена“, клон „Развигорче“ лоцирана во централното градско подрачје во Општина Штип. Истражувањето е направено кај 31 деца, од кои 18 беа машки, а 13 женски, на возраст од 5 до 6 години и ја опфаќаа големата група, пред тргнување во прво одделение од деветогодишното основно образование во Р. Македонија. Втората детска градинка е истурена единица на Детската градинка „Астибо“ во приградската населба Баби.

Интервјуиравме 25 деца, од кои 14 женски, а 11 машки, на возраст од 5 до 6 години. Ги анкетиравме мајките на интервјуираните деца, односно вкупно 25.

Интервјуата и анкетите беа спроведени од страна на студентите од предучилишно воспитување при Педагошкиот факултет во Штип (сега Факултет за образовни науки), кои таму ја реализираат педагошката практика од сите методички предмети.

1. Интервјуто се состоеше од неколку прашања: Лични прашања:
  - Колку години имаш?
  - Да се обележи машко или женско
  - Опиши каде живееш? (град/село)
2. Како би ја опишала природата?
3. Кои животни најчесто ги гледаш во природата?
4. Опиши како си се грижел за нив?
5. Колку време во текот на неделата поминуваш надвор од дома? Во кои активности учествувааш?
6. Кои природни феномени си ги видел? Опиши ги? (виножито, затемнување на сонце и др.)
7. Колку време поминуваш во неделата гледајќи тв, играјќи виде игри или во користење на компјутер?

Резултати од истражувањето

По статистичката обработка на податоците дојдовме до следните резултати. Децата кои беа интервјуирани од Детската градинка „Вера Циравири Трена“, клон „Развигорче“ живеат во Штип. Штип е голем, населен град. Интервјуираме 31 деца, 18 од нив машки и 13 девојчиња. Добиените одговори на прашањата во анкетниот лист се следните:

1. Тие ја опишуваат природата како убава, надарена, и способна за креирање на многу различни работи. „Природата е убава затоа што има многу работи кои таа може да ги креира, а ние не можеме. Има многу различни и убави растенија и животни. Природата е гледана како нешто убаво каде што животните се слободни, дрвјата растат и сè е зелено. Децата прават разлика помеѓу светот на природата и светот на луѓето (на пример „природта е она што земјата го направила, свет на животни“, „шуми, ливади, места кои не се покриени со згради“).
2. Децата покажуваат на мачињата, кучињата и гулабите како најпознати животни. Овие животни секојдневно се дел од нивното опкружување. Три деца кои покажаа на верверичката, срна и делфин како животни кои ги имаат видено надвор од нивниот град.
3. Повеќето деца велат дека одат да си играат со нивните другари. Едно вели: „Се грижам за мојата мачка. Јас и моите пријатели се грижеме за животните во населбата“.
4. За жал, иако многу од нив велат дека играат надвор, исто така минуваат поголем дел од времето гледајќи телевизија или играјќи игри на компјутер. Интересно е што тие знаат дека не мора да го прават тоа, но сепак го прават. Интересен е фактот дека девојчињата не се заинтересирани за играње на компјутерски игри. Момчињата минуваат во просек по 3-4 часа дневно играјќи на компјутер. Во просек децата гледаат 1-2 часа дневно телевизија. Пред сè гледаат цртани филмови.

5. Тие опишуваат што им се има случено и како се чувствуваат кога некој од наброените феномени се појавиле. Некои од нив се обидоа да го опишат феноменот: „Имам видено роса на цвеќе. Личи на вода. Пареата не е вообичаено да се види. Кога гледаш наоколу не можеш да видиш ништо. Виножитото е многу убаво и има седум бои. Мразот изгледа како снег. Како бела пудра”.

Втората градинка во која беше извршено истражувањето е истурена единица на Детската градинка „Астибо” во приградската населба Баби.

Интервјуиравме 25 деца, од кои 15 женски, а 10 машки, на возраст од 5 до 6 години. Ги анкетиравме мајките на интервјуираните деца, односно вкупно 25 мајки. Добиените одговори беа следните:

1. Природата е гледана како нешто убаво каде што животните се слободни, дрвјата растат и сè е зелено. Децата прават разлика помеѓу светот на природата и светот на луѓето (на пример, „природата е она што земјата го направила, свет на животни”, „шуми, ливади, места кои не се покриени со згради”)
2. Најголемиот број од децата се свесни за птиците и различните инсекти. Не прават разлика помеѓу дивите животни и домашните миленичиња.
3. Децата покажуваат голема грижа за животните кои ги опкружуваат. Тие им носат храна, градат засолништа, ги чуваат и си играат со истите.
4. Децата минуваат многу време надвор. По училиште се среќаваат со своите другари за да си играат.
5. Тие ги опишуваат природните феномени многу детално.
6. Интересен е фактот дека и тука девојчињата не се заинтересирани многу за играње на компјутерски игри. Момчињата минуваат во просек по 34 минути дневно играјќи на компјутер. Во просек децата гледаат ТВ 60 минути дневно. Пред сè, гледаат цртани филмови.

Вториот дел од истражувањето се одговори од мајките на испитаните деца со цел да добиеме подетални сознанија за тоа како тие го поминувале слободното време кога тие биле деца и како нивните деца го поминуваат слободното време во текот на денот. Во анкетата беа опфатени вкупно 56 мајки на интервјуираните деца од двете детски градинки. По статистичката обработка на податоците дојдовме до следните резултати:

- Над 85% (или 48 мајки) потврдуваат дека нивните деца поминуваат помалку време надвор отколку кога тие биле деца. Скоро сите мајки велат дека кога тие биле деца поминувале многу повеќе време надвор секој ден.
- 80% од мајките изјавуваат дека тие поминувале надвор 3 или повеќе часа во игра, за разлика од денес кога само 35% од децата поминуваат толку време играјќи надвор.

Заклучок

Од добиените резултати доаѓаме до следните заклучоци:

1. Децата кои живеат во големите градови поминуваат многу повеќе време дома, покрај компјутерот или телевизорот.
2. Децата кои живеат во рурални средини поминуваат многу повеќе време надвор, играјќи во природата, во однос на децата кои живеат во градовите. И тие играат компјутер и гледаат ТВ, но исто така минуваат и многу време надвор од дома. Кај нив постои здрав баланс помеѓу техничките активности и активностите во природа.
3. Во заклучокот може да дадеме и наши препораки за тоа како децата може да го зголемат нивното интересирање за природата и нивниот контакт со нив. Крајниот одговор е поминување повеќе време играјќи надвор, објаснувајќи им како да засадат дрвја и да се грижат за нив, да им се покаже како едно животно да се сака и како да се отргнат од компјутерски игри и ТВ.
4. Иако современото општество во сите сфери на образованието преферира употреба на ИКТ во наставата, природните појави и феномени чиешто креации се на природата, најживописно можат да се доживеат ако децата се изнесат надвор и директно ги почувствуваат преку своите сетила. Воспитувачите во детските градинки, па и во училиштата преку интернет, можат да им покажуваат најразлични растенија и животни, мориња и езера... Но, ако на децата им се скрати врската со природата, која е предмет на истражување во овој труд, тие за жал нема да знаат какви растенија и дрвја растат надвор од нивниот прозор. Тие не можат да знаат со какво изобилство од убавини располага природата кога го немаат слушното жуборот на потокот, песната на птиците, здивот на ветерот... а сето тоа ќе го почувствуваат ако бидат изнесени надвор од нивните домови. Полека, но сигурно, веселиот детски цагор од пред нашите дворови го снува, најразличните игри како што се криенка, народна итн. се заборавени, а целосната комуникација и дружење на децата и младите е преку тастатурата и мониторот.
5. Како автор на овој труд и едукатор на идните едукатори на децата од предучилишна возраст преку наставните предмети Еколошко воспитување и Детето и природата треба да ги научиме нашите студенти како да го најдат моделот и начинот на којшто децата поголемиот дел од денот да го живеат во вистинскиот реален живот, а виртуелниот свет да е само мал сегмент во нивното секојдневно едуцирање, бидејќи во спротивност ќе создадеме генерација, која не ќе може никако да се приспособи на предизвиците што ги носи животот.

Децата и општеството како целина можат многу да добијат со зголемување на неформалната игра и можностите за формално учење кое училишните дворови можат да им го понудат на децата. Училишните дворови се места каде што децата може да се свртат кон магијата која е нивно право стекнато со раѓањето, способноста да учат со нивниот уникатен начин преку истражување и откривање на природниот свет. Исто така, кога училишните дворови се интегрирани со целокупниот наставен план, доаѓа до покачување и на академското образование кај децата и образованието за животната средина. Но можеби, уште позначајно, училишните дворови нудат надеж дека идните генерации ќе развијат вредности за животната средина за да станат управувачи со Земјата и разноликоста на природата. Постигнувањето на оваа цел ќе бара големи промени на сите нивоа: лични, политички, институционални и културни. Потребно ни е подлабоко разбирање помеѓу родителите, децата и животната средина – бариерите кои постојат во урбани, субурбани и рурални средини, но исто така бариерите кои се поспецифични и имаат географска, етичка и економска позадина.

Користена литература

1. Bagley S., Ball K., Salmon J. (2006): Where do children usually play? A qualitative study of parents' perceptions of influences on children's active free-play, *Health & place*, vol. 12, no. 4, pp. 383-393.
2. Clements, R. (2004). "An Investigation of the State of Outdoor Play." *Contemporary Issues in Early Childhood*, Vol. 5, No. 1, pp. 68-80.
3. Stavreva-Veselinovska, S., (2007); – *Moving from biophobia to biophilia*, Congress of ecologists of Macedonia with international participation and marking the 80 anniversary of Prof. dr Ljupce Grupce's life and 60 years scientific work, 6-9 october, Struga, Makedonia.
4. Stavreva-Veselinovska, S. (2007); *The children's familiarity with the natural environment*. Международной научно-практической конференции "Традиции и инновации в дошкольном образовании" посвященной 135 – летию МПГУ, Московский педагогический государственный университет, 7 – 9 ноября, Москва p. 285-294.

